

ISSN: 2181-0796

DOI: 10.26739/2181-0796

www.tadqiqot.uz

**TIL, TA'LIM, TARJIMA
XALQARO JURNALI**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF
LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION**

Alisher Navoi

**VOLUME 6
ISSUE 1**

2025

TIL, TA'LIM, TARJIMA
6-SON, 1-JILD

ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД
НОМЕР-6, ВЫПУСК-1

**LANGUAGE, EDUCATION,
TRANSLATION**
VOLUME-6, ISSUE-1

TOSHKENT-2025

TIL, TA'LIM, TARJIMA XALQARO JURNALI

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15662737>

Bosh muharrir:
Mirzayev Ibodulla

f.f.d., professor (O'zbekiston)

Tahrir hay'ati:

Abdullayeva Albina
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Boqiyeva Gulandom
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Bakirov Poyon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dadaboyev Hamidulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Eltazarov Jo'liboy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Isakova Nodira
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Kiselyov Dmitriy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Labib Said Mohammad Alem
f.f.d., dotsent (Afg'oniston)
Mamatov Abdi
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Mirzayev Rahmatulla
huquqshunos, dotsent (O'zbekiston)
Mirzohidova Muyassar
f.f.d., professor (Qirg'iziston)
Nadim Mohammad Humoyun
PhD (Afg'oniston)
Pardayev Azamat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Qodirova Barno
ko'lib, PhD, dotsent (O'zbekiston)
Qulmamatov Do'smamat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Rasulov Ravshanxo'ja
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Safarov Shahriyor
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shahobiddinova Shohida
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Sobirov Anvar
PhD (O'zbekiston)
Tagayeva Sayyora
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ubaydullayeva Maftuna
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Uluqov Nosirjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Umurqulov Bekpo'lat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Xasanov Axtad
mas'ul ko'lib, PhD (O'zbekiston)
Xayrullayev Xurshidjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Xolova Maftuna
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Yo'ldoshev Ozoqboy
p.f.d., professor (O'zbekiston)

Bosh muharrir o'rinbosari:
Ismoilov Salohiddin

f.f.n., professor (O'zbekiston)

Ilmiy maslahat kengashi:

Abdiyev Murodqosim
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baqoyeva Muhabbat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Jabborov Xo'jamurod
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Karimov Suyun
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Mamatov Abdug'ofur
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Mo'minov Siddiq
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suvonova Nigora Bonu
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
To'xtasinov Ilhom
p.f.d. (O'zbekiston)
Yoqubov Jamoliddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Sahifalovchi: Shakhram Fayziev

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;
Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;
Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15662737>

Главный редактор:
Мирзаев Ибодулла

д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Редакционная коллегия:

Абдуллаева Албина
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бакиров Поён
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Элтазаров Жулибай
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Исакова Нодира
PhD, доцент (Узбекистан)
Киселёв Дмитрий
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Лабий Саид Мохаммад Алем
д.ф.н., доцент (Афганистан)
Маматов Абди
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мирзаев Рахматулла
юрист, доцент (Узбекистан)
Мирзахидова Муяссар
д.ф.н., профессор (Киргизия)
Надим Мохаммад Хумоюн
PhD (Афганистан)
Пардаев Азамат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Кадинова Барно
секретарь, PhD, доцент (Узбекистан)
Кулмаматов Дусмамат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Расулов Равшанхужа
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Сафаров Шахриёр
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шахабиддинова Шахида
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Собилов Анвар
PhD (Узбекистан)
Тагаева Сайёра
PhD, доцент (Узбекистан)
Убайдуллаева Мафтуна
PhD, доцент (Узбекистан)
Улуков Насиржан
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Умуркулов Бекпулат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Хасанов Ахмад
тв. секретарь, PhD (Узбекистан)
Хайруллаев Хуршиджон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Холова Мафтуна
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Йулдашев Казакбай
д.п.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:
Исмаилов Салахиддин

к.ф.н., профессор (Узбекистан)

Научный совет:

Абдиев Мурадқасим
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бакоева Мухаббат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Жаббаров Хужамурад
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Каримов Суюн
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Маматов Абдуғафур
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Муминов Сиддик
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Сувонова Нигорабону
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Тухтасинов Илхам
д.п.н., профессор (Узбекистан)
Якубов Жамалиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Вёрстка: Шахрам Файзиев

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;
Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;
Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15662737>

Chief Editor:
Mirzaev Ibodulla

Doc. of phil. sciences, professor (Uzbekistan)

Editorial Collegue:

Abdullaeva Albina
cand. of phil. sciences, assoc. prof. (O'zbekiston))
Bakieva Gulandom
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Bakirov Poyon
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Dadaboev Khamidulla
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Eltazarov Juliboy
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Isakova Nodira
PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)
Kiselyov Dmitriy
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Labib Said Mohammad Alem
doc. of phil. scien. (Afg'oniston)
Mamatov Abdi
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Mirzaev Rahmatulla
lawyer, assoc. prof. (Uzbekistan)
Mirzokhidova Muyassar
doc. of phil. scien., prof. (Kirghizistan)
Nadim Mohammad Humoyun
PhD (Afg'oniston)
Pardaev Azamat
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Kadirova Barno
secretary, PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)
Kulmamatov Dushmanat
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Rasulov Ravshankhuja
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Safarov Shakhriyor
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Shakhobiddinova Shokhida
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Sobirov Anvar PhD
(Uzbekistan)
Tagaeva Sayyora
PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)
Ubaydullayeva Maftuna
PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)
Ulukov Nosirjon
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Umurkulov Bekpulat
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Hasanov Ahmad
senior secretary, PhD (Uzbekistan)
Hayrullaev Hurshidjon
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Xolova Maftuna
doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)
Yuldashev Kazakbay
doc. of ped. scien., prof. (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor:
Ismailov Salohiddin

Cand. of phil. sciences, professor (Uzbekistan)

Scientific Advisory Council:

Abdiev Murodkosim
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Bakaeva Mukhabbat
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Berdaliev Abduvali
doc. of phil. scien., prof. (Tajikistan)
Jabborov Khojamurod
doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)
Karimov Suyun
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Mamatov Abdugafur
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Muminov Siddik
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)
Suvonova Nigorabonu
cand. of phil. sciences, assoc. prof. (Uzbekistan)
Tukhtasinov Ilhom
doc. of ped. scien. (Uzbekistan)
Yakubov Jamoliddin
doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Pagemaker: Shakhram Fayziev

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

MUNDARIJA/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

MUNDARIJA

TILSHUNOSLIK

1.ABJALOVA MANZURA.....	7
O'zbek amaliy tilshunosligidagi ba'zi masalalar tadqiqi	
2.RASULOV RAVSHANXO'JA.....	23
Fe'l asosli gaplarning holat valentligi	
3.SUVONOVA NIGORABONU, ATAULLAEVA DILFUZA.....	31
Matn modalligi referensiya rakursida	
4.RASHIDOVA UMIDA.....	44
O'zbek tilidagi frazemalarning konnotativ xususiyati	
5.QO'CHQOROVA SADOQAT.....	61
Zoosimvollar lisoniy voqelanishi: ramziylik, motivatsiya bazasi va etologik yondashuv	
6.TILLABAYEVA ZILOLA.....	76
Samarqand viloyati qarluq shevalari va o'zbek adabiyoti	
7.ДМИТРИЙ САФИН.....	85
Специфика гастрономической лексики и словообразования в современных немецких лексикографических источниках и социальных сетях	
8.ХОДЖАЕВ КАМИЛХАН.....	96
Философские размышления на страницах повести валентина григорьевича распутина “Живи и помни”	
9.NASIMOVA DILBAR.....	108
Fransuz tilining monosillabik frazeologik birliklari semantikasiga doir	
10.SADIKOVA BANORA.....	117
Italiyan maqollariga xos gender qarama-qarshilikning lingvomadaniy aspektlari	
11.HAYITOVA MAHLIYO.....	128
O'zbek va ingliz tillarida suv leksemasi asosida shakllangan barqaror birliklar (maqollar)ning etnolingvistik tadqiqi	
12.MALLAYEVA ZEBOXON.....	138
Pretsedentlik fenomenining ijtimoiy-madaniy tavsifi	
13.ABDUSAMATOVA NOZANIN.....	150
O'zbek xalq dostonlari tarkibida qo'llanilgan frazemalarning turkumlanish masalasiga doir mulohazalar	

TA'LIMSHUNOSLIK

14.БАБАКУЛОВ ИСМОИЛ.....	157
Формулы речевого этикета русского и узбекского языков	

15.KASIMOVA ZUXRAXAN	166
Farg'ona vodiysi "Kelin salom" qo'shiqlarida obrazlar va ularning tavsifi	
16.МУЛЛААХУНОВА НИЛУФАР	175
Кинопедагогика как инструмент формирования русской речи на основе произведений Чингиза Айтматова	
17.ХУДОЙБЕРДИЕВА АСИЛА	182
Особенности использования инновационных методов в обучение русского языка и развитии речи	
18.OQBO'TAYEV ELBEK	188
Egamanlik davri satirik hikoyalarining tasvir qamrovi	
19.АТАЕВ УЛМАС	205
Воспитательная и развивающая место чтения в формирование мышления детей дошкольного возраста	
20.Kojalipesova Periyzat	212
O'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantiruvchi topshiriqlar tuzishda matn turlaridan foydalanish	

T A R J I M A S H U N O S L I K

21.SINDAROV FERUZ	222
Antroponim komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy semantikasiga doir (fransuz tili materialida)	

T A Q R I Z

22.MUXITDINOVA BADIA	238
El sevgan ustoz	
23.ҚОДИРОВА БАРНО	243
Қозоғистонда "Девону луғотит-турк" асарининг ўрганилиши	

TIL, TA'LIM, TARJIMA ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION

Rasulov Ravshanxo'ja

professor, filologiya fanlari

doktori

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Toshkent, O'zbekiston

rasulovravshanxo'ja@gmail.com

FE'L ASOSLI GAPLARNING HOLAT VALENTLIGI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15663090>

ANNOTATSIYA

Maqolada fe'l asosli gaplarning holat valentligi uning agens (subekt) holatini o'xshatish asosida ifodalashi, holat aktanti fe'li birikmalarning mutlaq tobe komponenti pozitsiyasida qiyos etaloni bo'lib kelishi, qiyos etaloni vazifasida ot, ba'zan sifatdoshlar, asosan, -dek, (-day) qiyos ko'rsatkichlari bilan o'xshatish formasini tuzishi haqida fikr yuritiladi. Bunday hollarda -dek (-day) formanti holat fe'li bilan qiyos etalonini biriktiruvchi vazifa bajaradi, ot (-dek) + fe'l modeli komparativ konstruktsiya shakllanadi. Maqolada komparativ konstruktsiyaning yuzaga kelishida bo'l, kabi, singari, qatori kabi qiyos ko'rsatkichlarida ham ot, ba'zan sifatdosh bilan qo'llanib, analitik formani tuzadi, qiyoslash jarayoni amalga oshadi

Kalit so'zlar: fe'l ,holat valentligi,ot sifatdosh, qiyos ko'rsatkichlari, formant

Rasulov Ravshankhoja

professor, doctor of
philological sciences

Chirchik State Pedagogical University

Tashkent, Uzbekistan

rasulovravshankhoja@gmail.com

STATUS VALENCY OF VERB-BASED SENTENCES

ABSTRACT

The article discusses the agentive valency of state verbs, which function as predicates in speech. Due to the typical intransitivity of these verbs, the entity expressing agentive valency manifests not only as the subject of the state but also as the object of the state. The logical subject simultaneously acts as both the agent and the object of the state. This is because state verbs are generally intransitive in speech, meaning they do not logically require any object. However, sometimes the realizers of the agentive valency (the logical subject) of state verbs appear not only as subjects but also as separate objects of these verbs. In such cases, the subject and object of state verbs are separately expressed in the sentence. This occurs because, in these instances, state verbs function as transitive verbs.

The study thoroughly analyzes the agentive valency of state verbs from a semantic-syntactic perspective and identifies its distinctive features.

Keywords: verb, agent, subject, object, transitivity, intransitivity, realizer.

Расулов Равшанходжа

профессор, доктор
филологических наук

Чирчикский государственный педагогический университет

Ташкент, Узбекистан

rasulovravshankhoja@gmail.com

СТАТУСНАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ ПРЕДЛОЖЕНИЙ, ОСНОВАННЫХ НА ГЛАГОЛЕ

АННОТАЦИЯ

В статье речь идёт о валентности состояния глаголов состояния, которые реализуются в предложении сказуемым. В синтаксических конструкциях слова, реализующее актант состояния обозначает способ осуществления состояния агенса путём аналогии. В таких случаях актант состояния глаголов состояния в большинстве случаев реализуется в форме наречий, деепричастий, в именах прилагательных и существительных,

подражательных словах.

Имена существительные, иногда причастия, в функции эталона сравнения употребляются в основном с формантом -дек (-дай) образуя форму уподобления. В формировании компаративной конструкции также участвуют синсемантические единицы как бўл, каби, сингари и қатори

Ключевые слова: глагол, валентность состояния, наречие, деепричастие, имена существительные, подражательные слова, синсемантические единицы.

Holat valentligi realizatorining agens holatini o'xshatish yo'li bilan ifodalashi obyektiv borliqni bilish usullaridan bo'lgan taqqoslashning haqqoniyligi bevosita predmetlarning o'zaro munosabatiga, qiyoslanishiga ko'ra yuz beradi. Taqqoslash jarayonida predmetlar orasidagi o'xshash va farqli nuqtalar aniqlanadi, "o'zlashtiriladi". Shunga ko'ra taqqoslashning ijtimoiy-amaliy ahamiyati beqiyosdir.

Obyektiv borliq "vakillari" orasidagi o'xshash tomonlarning aniqlanishi bevosita ularning o'zaro qiyoslanishi natijasi bo'lib, lisoniy yo'nalishda bunday mantiqiy tahlil qiyosiy (komparativ) konstruktsiya nomi bilan yuritiladi. Demak, holat fe'llarining holat valentligida holat aktanti fe'lli birikmannig mutlaq tobe komponenti pozitsiyasida qiyos etaloni bo'lib keladi. Qiyos etaloni vazifasidagi ot, ba'zan sifatdoshlar asosan -dek, (-day) qiyos ko'rsatkichlari bilan o'xshatish formasini (1) tuzadi. Shunga ko'ra u (ot, sifatdosh) qiyoslash jarayonining yetakchisi sifatida semantik jihatdan birlamchi, asosiy bo'lsa, sintaktik-funksional jihatdan doimo tobe komponent pozitsiyasida bo'lishi, ravish holi ekanligi, muayyan harakat va holat (rema) bilan bog'lanishiga ko'ra konkretlashishi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun ham u hokim komponentda (fe'lda) ifoda topgan agens holatining qay tarzda bajarilishini o'xshatish yo'li bilan anglatadi. Bunda "o'xshatish" formasi -dek,(-day) affiksi yordamida yasaladi va narsa yoki shaxsni belgi, harakat va sh.k. jihatdan -dek affiksli so'z bildirgan narsaga, shaxsga o'xshatadi, o'xshashligini bildiradi (2). shunga ko'ra u agens xolatining qay tarzda bajarilishini anglatuvchi nokomparativ konstruksiyalardan farq qiladi. -dek (day) formanti holat fe'li bilan qiyos etalonini biriktiruvchi vazifa bajaradi, ot (dek) +fe'l modeli komparativ konstruksiyani shakllantiradi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, komparativ konstruktsiyani tuzishda ba'zan bo'l, kabi, singari, qatori kabi sinsemantik birliklar (qiyos ko'rsatkichlari) ham ot, ba'zan sifatdosh bilan analitik formani tuzadi. Ayni vaqtda bu nutq birligi (analitik forma) qiyos etaloni vazifasida keladi. Demak, ushbu qiyos ko'rsatkichlari ma'nosi -dek, (-day) formanti kabi komparativ konstruktsiya komponentlari ma'nolarini o'zaro bog'lash "xizmatini" o'taydi

Xullas, sintetik va analitik formalı komparativ konstruktsiyalarda (3) agens holatining qiyos etalonida kuzatilgan predmet bilan o'xshashligi qayd etiladi, komparativ munosabat ifodalanadi.

O'zbek tilidagi "davomli", "harakat natijasi", "ijro", "obrazli", "biologik", "fiziologik" va "psixik" integral semali holat fe'llarining holat

aktantini reallashtiruvchi soʻz agens holatining qay tarzda kechishini oʻxshatish yoʻli bilan ifoda etadi. Bu holda “davomli”, “harakat natijasi”, “ijro”, “obrazli”, “biologik”, “fiziologik” va “psixik” integral semali holat feʼllarining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantini anglatuvchi soʻz -day (dek) qiyoslash koʻrsatkichi bilan keladi. Shu jihatdan ushbu tip komparativ konstruksiyalarda komparativ munosabat kabi, singari, ayniqsa, boʻl, qatori variantli komparativ konstruksiyalarga nisbatan kuchli, ortiq darajada qayd etiladi. Chunki -day, (-dek) affiksli soʻz formalarida oʻxshatish ifodasining yaqqol, aniq boʻlishi bevosita ushbu koʻrsatkichlarning uzual, til birligi sifatida oʻxshatish maʼnosiga egaligidan kelib chiqadi. Ular shu maʼnosiga koʻra mustaqil sanaladi.

“Davomli” integral semali turmoq holat feʼlinig qiyos etaloni pozitsiyasidagi holat aktantini qayd etuvchi soʻz “yosh kabi” ifodasini beradi. Soʻz birikmasida agens holati suyuqlikka (yoshga) oʻxshatiladi. Masalan: Bulutlarga yondosh osmon ostida kiprikdagi yoshday turibdi dorboz (A.Oripov). Koʻrinadiki, “yosh kabi” semasi klassema boʻlishiga koʻra holat feʼlli komparativ konstruksiya tuziladi.

Qotmoq “harakat natijasi” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni pozitsiyasidagi holat ishtirokchisi sifatida “tarasha kabi” keladi. Komparativ konstruksiyada agens holati tarashaga oʻxshatiladi. Komparativ konstruksiya “tarasha kabi” klassemasiga koʻra tuziladi. Masalan: qoʻllari tarashadek qotgan (O.Muxtoro)

Saqlamoq “ijro” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni pozitsiyasidagi holat aktanti “jon kabi” boʻlib, uning realizatori agens holatining sodir boʻlishini jonga oʻxshatadi. Komparativ birikma komponentlari “jon kabi” klassemasiga oʻzaro bogʻlanadi. Masalan: Shu koʻk, shu yer sen bilan qondosh, birga yayra joningday saqla (Zulfiya).

Tovlanmoq “obrazli” va qizarmoq “fiziologik” integral semali holat feʼllarining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantini qayd etuvchi soʻz, -day, (-dek) qiyoslash koʻrsatkichi bilan keladi. Qiyosiy konstruksiya agens holatining oʻsimlikka (gulga) oʻxshash holda kechishini bildiradi. Relyativ birikma “lola kabi” klassemasiga koʻra tuziladi. Masalan: Uning egnidagi qizgʻish batist koʻylagi loladek tovlanadi (N.Yokubov). Unga birov qarab turmagan boʻlsa ham koʻzi loladek qizardi (M.Ismoilij).

Yonmoq, chaqnamoq va soʻnmoq “obrazli” integral semali holat feʼllarining qiyos etaloni pozitsiyasidagi holat ishtirokchisining realizatori “Oʻt kabi” maʼnosi bilan keladi. Komparativ nutq birliklarida agens holati oʻtga oʻxshatiladi. “Oʻt kabi” semasi klassema vazifasini oʻtaydi. Masalan: Qoʻllari qadoqlangan, koʻzlari oʻtday yongan (Gʻ.Gʻulom). Uning koʻzlari oʻtday chaqnadi (O.Rahimov). Zaldagi shovqin suv sepilgan oʻtdek soʻnadi (N.Yokubov).

“Obrazli” koʻpchimoq holat feʼlining qiyos etaloni pozitsiyasidagi soʻz (holat aktanti) “xamir kabi”, pishmoq holat feʼlining holat aktanti “halim kabi”, jilmaymoq holat feʼlining holat aktanti “goʻdak kabi”, qotmoq holat feʼlining holat aktanti “tosh kabi” va “haykal kabi” ifodasi bilan qatnashadi. Qiyosiy

konstruksiyalarda; a) agens holati xamirga o'xshatiladi. Masalan: ...yer xamirdek ko'pchigan (Mirmuhsin); b) agens holati ruhiy holatdagi bolaga o'xshatiladi. Masalan: Ko'ryapsanmi, qanday yasharmish olam, beparvo go'dakday jilmayadi jim (A.Oripov); g) agens holatining toshga va haykalga o'xshashligi anglashiladi. Masalan: Gulnora ning rangi uchdi, hovli o'rtasida toshday qotdi (Oybek). Toshday qotdim o'shal oni bir toqatdan ayrilib (A.Oripov). U sexda yuz bergan falokatni qorovuldan eshitib, darvoza oldida haykaldek qotdi (N.Yoqubov). Demak, komparativ munosabatli so'z birikmasi komponentlarining bog'lanishida "xamir kabi", "halim kabi", "go'dak kabi", "tosh kabi" va "haykal kabi" semalari klassem va zifasini o'taydi.

Holat fe'lining holat valentligini reallashtiruvchi otdan iborat qiyos etaloni ellipsislanib, uning tarkibidagi komparativ ko'rsatkich qiyos etalonining atributiv formali tobe komponentiga (determinatga) mantiqiy ravishda ko'chib o'tadi. Ellipsisga uchragan asosiy qiyos etaloni ma'nosi uning tobe komponentida ifodalanadi. Anig'i, sifatdosh atributiv tabiatiga ko'ra muayyan sintaktik pozitsiyada predmetni bildirish imkoniga ham ega bo'ladi. Chunki aniqlash jarayonida bevosita muayyan predmet nazarda tutiladi. Bizningcha, shunga ko'ra qator manbalarda sifatdosh substansivatsiyasi alohida tilga olinadi. Demak, sifatdosh qiyos ko'rsatkichli so'z formasida bevosita qiyos etaloni bo'ladi, holat fe'lining holat aktantini tashuvchi sanaladi. Asosiy qiyos etaloni muayyan nutq birligiga o'tishiga, ko'chishiga ko'ra u muayyan sintaktik konstruksiyada - nutqiy vaziyatda ikkinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Aytilganlarga ko'ra "obrazli" qotmoq fe'lining holat aktantini ko'rsatuvchi so'z "sehrangan odam kabi" ma'nosi bilan keladi. U agens xolatining qayd etilgan shaxs holatiga o'xshashligini bildiradi. Komparativ konstruksiya a'zolari "sehrangan kabi" klassemasiga ko'ra o'zaro birikadi. Masalan: Ular sehrangandek joyida qotibdi (S.Yusupov).

"Biologik" qizarmoq va "fiziologik" shishinqiramoq holat fe'llarining holat aktanti sifatida "yuzi kabi" keladi. Komparativ konstruksiyada agens holati muayyan a'zoga o'xshatiladi. Qiyosiy konstruksiya birliklari "yuzi kabi" klassemasiga ko'ra o'zaro bog'lanadi. Masalan: O'rik yaproqlari sovuqda o'ynagan yosh bolaning lo'ppi yuziday qizardi. (M.Ismoiliy)...yuzi o'sha cholning yuziday shishinqirag'an (O.Muxtorov). «Fiziologik» ko'pchimoq holat fe'lining qiyos etaloni vazifasidagi xolat aktantini reallashtiruvchi so'z "olxo'ri kabi" ifodasi bilan qatnashadi. Komparativ konstruksiyada agens xolati olxo'riga o'xshatiladi. Masalan: Qovoqlari oludek ko'pchigan (A.Qahhor). Demak, "olxo'ri kabi" semasi klassem sanalishiga ko'ra komparativ konstruksiya tuziladi. "Davomli", "harakat natijasi" va "biologic" integral semali holat fe'llarining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantining realizatori bo'l ko'rsatkichi bilan analitik formani tuzadi. Bunday komparativ munosabatdek (day) ko'rsatkichli turdagidek kuchli, ortiq darajada anglashilmaydi, ya'ni qiyoslash-o'xshatish munosabati kuchsizroq, "xira" ifodalanadi. O'xshatish munosabatining kuchsizligi, bizningcha, birinchidan, bo'l so'zining o'xshatish ma'nosiga nutqiy (okkazional) ega bo'lishidan, ikkinchidan, uning gap

konstruksiyasida ot bilan "soʻz birikmasini" tuzishidan, uchinchidan, "birikma" holida predikativ markaz (feʼl) bilan bogʻlanib, uning maʼnosida ifodalangan holatning kechish tarzini oʻxshatish orqali konkretlashidan sodir boʻladi, nutqiy fakt sanaladi.

Koʻrinadiki, boʻl komponentining oʻxshatish formasini tuzishi nutqda yuz beradi. U oʻzicha, til birligi sifatida nazarda tutilgan maʼnoga ega boʻlmaydi. Oʻxshatish ifodasi ushbu soʻz maʼnosida potensial imkoniyat sifatida mavjud boʻladi. Demak, bu semantik imkoniyat nutqda voqelashadi, faollashadi.

“Davomli” turmoq holat feʼlining qiyos etaloni pozitsiyasidagi holat aktanti "bezday", harakat natijasi boʻlgan qotmoq holat feʼlining holat aktanti "metinday", biologik soʻlmoq holat feʼlining holat aktanti "hazonday" boʻladi. Relyativ birikmadan iborat komparativ konstruksiyalarida: a) agens holati bezga oʻxshatiladi. Masalan: Toʻla bez boʻlib turaverdi (M.Ismoil); b) agens holatining metinga oʻxshashligi anglashiladi. Masalan: ... u yoqlarda allaqachon qor yogib, yerlar metin boʻlib qotgan (Mirmuxsin); v) agens holati xazonga qiyoslanadi. Masalan: Xazon boʻlib bogda gullar soʻlibdi (Alpomish). Demak, komparativ konstruktsiya komponentlarining birikuvi uchun "bezdek", "metindek" va "xazondek" semalari klassemam vazifasini oʻtaydi.

“Harakat natijasi” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantini reallashtiruvchi soʻz kabi, “obrazli” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantini reallashtiruvchi soʻz singari(4) qiyos koʻrsatkichlari bilan keladi. Ushbu hollarda komparativ munosabat –dek, (-day) koʻrsatkichli qiyosiy konstruktsiyalar singari yaqqol, aniq qayd etiladi. Shunga koʻra bunday komparativ konstruksiyalar boʻl qiyos koʻrsatkichli qiyosiy nutq birliklarida oʻxshatish munosabatining aniqligi, kuchliligi kabi va singari sinonim koʻmakchilarining uzual oʻxshatish maʼnosiga egaligidan, nutqda asosan shunday maʼno bilan qatnashishidan kelib chiqadi.

Yorishmoq “harakat natijasi” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni vazifasidagi kabi koʻmakchili holat aktantini qayd etuvchi “bahordek” maʼnosini ifodalaydi. Bunda holat aktantining realizatori agens holatini muayyan faslga oʻxshatadi. "Bahordek" semasi obektli birikma komponentlari uchun klassemam vazifasini oʻtaydi. Masalan: Bir zum bahor kabi yorishdi olam (A.Oripov).

Chaqnamoq “obrazli” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni vazifasidagi singari komponentli holat aktantining realizatori "yosh boladek" maʼnosi bilan keladi. Komparativ konstruktsiyada agens holatining yosh bolalarnikiga oʻxshashligi ifodalanadi. "Bolalarnikiday" semasi klassemam sanaladi. Masalan: Saodatning koʻzlarida xuddi goʻdaklarniki singari sevinch uchqunlari chaqnadi (Toshkent oqshomi).

“Psixik” integral semali holat feʼlining qiyos etaloni vazifasidagi holat aktantini bildiruvchi soʻz qator(5) qiyos koʻrsatkichi bilan kelishiga koʻra xarakterlanadi. Bunday komparativ konstruksiyalarda komparativ munosabat, biz yuqorida koʻrgan barcha tiplardan farqli, mavhum, noaniq boʻladi. Shuni ham aytish zarurki, qatori koʻmakchisining oʻxshatish maʼnosiga egaligi faqat

muayyan sintatik qurshovda - nutqda yuz beradi. Shu jihatdan bunday qiyosiy konstruksiyalar bo'l qiyos ko'rsatkichli komparativ konstruksiyalar bilan mos, teng bo'ladi.

Quvonmoq psixik holat fe'lining qiyos etaloni sifatidagi qatori ko'makchili xolat aktantini reallashtiruvchi so'zla tengdoshlari kabi denotati ifodalanadi. Komparativ konstruksiyada agens (shaxs) holati boshqa shaxslar holatiga o'xshatiladi. Obyektli birikma "tengdoshlari kabi" klassemasiga ko'ra tuziladi. Masalan: Respublika musobaqasida O'ktam rekord qo'yib mukofotlanganda, o'rtoqlari qatori Ortiq aka ham ich-ichidan quvongan (H.Nazir).

Bo'rtmoq biologik integral semali holat fe'lining holat valentligi takroriy otda reallashib, komparativ munosabat ifodalashiga ko'ra xarakterlanadi. Bunda holat aktantini (munchoq kabi) reallashtiruvchi so'z o'simlik holatini shakliy jihatdan baholaydi, uning munchoqqa o'xshashligini anglatadi. Qiyoslang: Olcha novdalari munchoq-munchoq bo'rtib, ... (Mirmuhsin). Shunisi xarakterliki, ayni komparativ konstruksiyada o'xshatish munosabati avvalgi tiplarga nisbatan kuchliroq ifodalanishi bilan, ta'kidlash ottenkasiga egaligi bilan farq qiladi. Bizningcha, bunday komparativ faollik reduplikativ birlik a'zolarining mustaqil ma'noli xarakteridan, kopulyativ munosabatidan, takrorlanishidan, shunga ko'ra ma'noni kuchaytirishidan, reduplikativ formada fe'l ma'nosidagi agens holatini aniqlash kabilardan kelib chiqadi. Shuningdek, takroriy til birliklarining ma'noni kuchaytirishi bu tip komparativ konstruksiyalarda komparativ munosabatning "o'sishiga", ta'kidlanishiga va qat'iylik ottenkasining yuzaga kelishiga olib keladi.

Demak, til birliklarining takrorlangan, kompleks holda o'z semantik-sintaktik asosiga (remaga) birikib kelishi bunday sintaktik konstruksiyalar semantikasida komparativ munosabatning hosil bo'lishiga ta'sir qiladi. Agens holati reduplikativ formada ifodalgan predmetga o'xshatiladi.

1) Obektiv borliq elementlari orasidagi o'xshash tomonlarning aniqlanishi bevosita ularning o'zaro qiyoslanishi natijasi bo'lib, lisoniy jihatdan bunday mantiqiy tahlil komparativ konstruksiya nomi bilan yuritiladi; 2) Holat fe'llarining holat aktantini reallashtiruvchi so'z komparativ konstruksiyada qiyos etaloni bo'lib keladi. Qiyos etaloni vazifasidagi ot, ba'zan sifatdoshlar, asosan, -dek, (-day) qiyos ko'rsatkichi bilan o'xshatish formasini tuzadi; 3) Komparativ konstruksiyani shakllantirishda ba'zan bo'l, kabi, singari va qatori sinsemantik birliklar ham ot bilan analitik formani tuzadi, "birikma" hoida qiyos etaloni vazifasini o'taydi. Sintetik va analitik formali komparativ konstruksiyalarda agens holatining qiyos etalonidagi predmet bilan o'xshashligi ifodalanadi. 4) O'zbek tilshunosligiga oid ko'pgina manbalarda qatori so'zi nima uchundir ko'makchi so'z sifatida tilga olinmaydi. U avtosemantik so'z bo'lishidan tashqari, ba'zan sinsemantik so'z bo'la olish qobiliyati bilan ham ajralib turadi; 5) O'zbek tilidagi "davomli", "harakat natijasi", "ijro", "obrazli", "biologik", "fiziologik", "psixik" integral semali holat fe'llarining holat aktantini reallashtiruvchi so'z agens holatining kechishini o'xshatish yo'li bilan ifoda etadi

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А., Расулов И., Дониёров Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т., 1980, 250-б. (Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M., Hojiev A., Rasulov I., Doniyorov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – T., 1980, 250-b.)
2. Komparativ konstruktsiyalar haqida to'la ma'lumot olish uchun yana qarang. Черемисина М., Сравнительные конструкции русского языка. Новосибирск 1976.
3. Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. – Москва, 1960, 304-б. (Kononov A.N. Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazyka. – Moskva, 1960, 304-b.)
4. O'zbek tili grammatikasi 2. – Toshkent, 1976. 230-231-bet.
5. Усмонов С., Мирзаев М., Расулов И. Ўзбек тили. – Т., 1978. 147-б. (Usmonov S., Mirzayev M., Rasulov I. O'zbek tili. – T., 1978. 147-b.)
6. Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: 1985. 541-565-б. (Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullaev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – T.: 1985. 541-565-b.)

